

BIBLIOTEKA TRADYCJI NR LXXXVI

SZCZELINA ŚWIATŁA
RUSKIE MALARSTWO IKONOWE

Pamięci Romualda Biskupskiego

Collegium Columbinum
Kraków

Recenzenci

dr hab. Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew, prof. UWM

dr hab. Piotr Krasny, prof. UJ

Redaktor

Agnieszka Groniek

Ilustracje na okładce

z art. R. Biskupskiego, *Szesnastowieczne ukraińskie ikony...*, nr. 1, 6, 11, 16-20

Projekt okładki

Agnieszka Walecka-Rynduch

Redaktor Wydawnictwa

Elżbieta Białoń

Redaktor techniczny

Krzysztof M. Szwaczka

Wydanie publikacji dofinansowali

część I:

Uniwersytet Jagielloński

część II:

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego

© Collegium Columbinum, Kraków 2009

Wydawca

Collegium Columbinum

31-831 Kraków, ul. Fatimska 10

tel./fax: (+48) 12 641-42-54

32-720 Nowy Wiśnicz, Zamkowa 10 (*Palais Valdolfo*)

tel./fax: (+48) 14 685-54-65

www.columbinum.com.pl

i-ksiegarnia@columbinum.com.pl

columbinum@columbinum.com.pl

ISSN 1895-6076

ISBN 978-83-7624-048-0

SPIS TREŚCI

CZEŚĆ PIERWSZA: SZCZELINA ŚWIATŁA – WSPOMNIENIE	7
Tablica pamięci	10
Agnieszka Groniek	13
Wiesław Banach	15
Wasył i Myrosław Otkowyczowie	19
Janusz Szuber, Romek – Romuld – Guru (z notatek o Przyjacielu)	23
Katarzyna Winnicka, Bibliografia prac Romualda Biskupskiego	27
CZEŚĆ DRUGA: SZCZELINA ŚWIATŁA – DAR	31
Romuald Biskupski, Szesnastowieczne ukraińskie ikony <i>Mandylionu</i> ze scenami przedstawiającymi Jego cudowne powstanie	33
Waldemar Deluga, Ikona <i>Matki Boskiej Chełmskiej</i> – palladium Rzeczypospolitej	69
Віктор Мельник, Спадщина іконопису перемишльського кола як джерело до історії монументального малярства княжої доби: взаємозв'язки монументального та станкового малярства українського Середньовіччя	87
Aleksandra Sulikowska-Gąska, Ikona <i>św. Paraskiewy Tyrnowskiej ze scenami z żywota</i> z kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie	99
Ольга Горда – Цибко, Ikona <i>Спас на Престоли</i> з церкви Успіння Богородиці на Вовчу в Перемишлі зі збірки Музею Ставропігійського Інституту в колекції Національного Музею у Львові ім. А. Шептицького	125
Володимир Александрович, Ikona <i>Похвали Богородиці</i> з церкви Різдва Богородиці у Новій Всі	133
Марія Гелитович, Ікони Останньої Чверті XVI ст. „кола майстра ікони <i>Преображення з Яблунова</i>” (<i>Спас у Славі</i> з церкви Святого Миколая у Комарниках та <i>Молиння</i> з церкви Богоявлення Господнього у Буковці)	143
Aleksander Siemaszko, <i>Książka Minejka obrazcov svetych</i> biblioteki supraskiego monasteru i problem użycia „Podlinnika” przez malarzy cerkwi Zwiastowania ...	151
ks. Michał Janocha, Kilka uwag o <i>Historii Znalezienia Krzyża Świętego</i> w ikonografii postbizantyńskiej	169

Іван Химка , Ікона <i>Страшного Суду</i> в Музеї історії релігії у Львові – Проблеми географічного походження і датування	201
Mirosław Piotr Kruk , <i>Concordia Veteri et Novi Testamenti</i> в іконі <i>Hodegetrii</i> <i>w otoczeniu proroków</i> w Czarnej k. Uścia Gorlickiego	215
Владислав Грешлик , Декотрі відгуки візантійсько-балканських та слов'янських традицій на іконах Східної Словаччини XV-XVIII ст.	249
Alicja Z. Nowak , <i>Filary wytrwałości, diamenty stateczności, palace wiary</i> – barokowe rozważania o cnocie stałości w prawosławnej literaturze okolicznościowej (Rzeczpospolita XVII w.)	269
Agnieszka Gronek , Ікона <i>Męki Pańskiej</i> ze wsi Kozuchowce. Odczytanie programu, analiza ikonograficzna i stylistyczna, rozpoznanie warsztatowe	287
ks. Norbert Mojżyn , Російська sztuka ikonowa 2. połowy XVII wieku w ocenie rosyjskiego humanisty Symeona Połockiego	319
Joanna Tomalska , Ікона <i>Św. Mikołaja</i> z Kleszczel. Przyczynek do dziejów sztuki w Wielkim Księstwie Litewskim	335
Maciej Augustyn, Jarosław Gienza , Kamienna płyta nagrobna Feronii z Dubrawkich Orlickiej na cmentarzu cerkiewnym w Chmielcu koło Ustrzyk Dolnych	349
Anna Warzecha , Haft z przedstawieniem <i>Ukrzyżowania</i> w zbiorach Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku	367
Paweł Sygowski , O kilku ikonach z byłego Muzeum Cerkiewno-Archeologicznego w Chełmie w zbiorach Muzeum Ławry Kijowsko-Pieczerskiej	383
Piotr Ł. Grotowski , Z rozważań nad „provincjonalizmem” w malarstwie bizantyńskim. Problem lokalności motywów ikonograficznych	399
Roman Zilinko , Втрачена ікона <i>Різдва Богородиці</i> з Вишлогова авторства Івана Рутковича	427
Роксолана Косів , Плащаниці у церковній традиції: символіка, походження та іконографія	435
Олег Сидор , Почаївська графіка XVIII – початку XIX століть	463
Zofia Szanter , Projekt naukowo-wydawniczy „Z przeszłości łemkowszczyzny” ...	493
Aleksander Naumow , <i>Matka Boska Częstochowska</i> jako nowa zbawczyni Rosji	499
Spis publikacji Collegium Columbinum	509

Aleksander Naumow

MATKA BOSKA CZĘSTOCHOWSKA **JAKO NOWA ZBAWCZYNI ROSJI**

Najważniejszym elementem rosyjskiego rozrachunku moralnego ostatnich lat jest stosunek do zmian ustrojowych przeprowadzonych w 1917 roku. Rewolucja lutowa przyniosła kres monarchii, car został zmuszony do abdykacji, zakazano wymieniać jego imienia w czasie nabożeństw, rodzina carska została aresztowana, a po przejęciu władzy przez bolszewików – zamordowana 17 (4) lipca 1918 roku. Rosyjska Cerkiew Zagraniczna kanonizowała Mikołaja II i jego rodzinę w 1981 r., a Patriarchat Moskiewski w 2000 r. W wypowiedzi patriarchy Tichona wkrótce po popełnionej zbrodni, w dyskusjach rosyjskich środowisk emigracyjnych, wśród dysydentów, a po 1991 r. także publicznie w Rosji podjęto temat odpowiedzialności całego narodu za popełnioną zbrodnię. W maju 1996 r., na stulecie koronacji ostatniego imperatora, w podmoskiewskiej byłej carskiej posiadłości Tajninskoje, ustawiono pomnik władcy, według projektu Wiaczesława Kłykowa, wysadzony przez lewaków rok później, ale szybko odtworzony. Ikony Rodziny Carskiej i teksty liturgiczne, tak zagraniczne, jak i krajowe, a zwłaszcza akatyst, cieszą się ogromną popularnością. W cerkiewnych kręgach monarchistycznych rozlegają się apele o odbycie ogólnonarodowej pokuty poprzez surowy post, zbiorowe modły i pielgrzymki do Tajninska, gdzie odprawiany jest specjalny ryt pokutny. Apele te zostały poddane zdecydowanej krytyce przez najwyższą hierarchię Patriarchatu Moskiewskiego na czele z Aleksym II, na którego słowa zresztą inicjatorzy często się powołują¹. Podobna akcja ekspiacyjna jest organizowana w postaci pielgrzymek do miejsca kaźni – Jekatierinburga, gdzie od lat w lipcu odbywają się *Carskie dni*, a w sierpniu tego (2008) roku zostanie ustawiony wielki Krzyż Pokutny (Поклонный крест)². Odpokutowanie za grzech carobójstwa jest traktowane przez kręgi cerkiewno-monarchistyczne jako warunek konieczny do restauracji władzy carskiej. Powrót cara jest rozpatrywany w kategoriach eschatologicznych, coraz jednoznaczniej stosuje się właśnie do mającego nadejść imperatora termin *ὁ κατέχων* z dość tajemni-

¹ Patriarcha sprzeciwia się koncepcji obciążenia grzechem całego narodu i uważa, że deklaracje Cerkwi sprzed kanonizacji i sama kanonizacja są wystarczającą ekspiacją, zob. <<http://kormchiy.ru/lifeincherch/10-sobornoe-pokajanie-v-grekhe.html>>

² Krzyż odbędzie symboliczną podróż – z Wysp Sołowieckich przez Petersburg do Diwiewa i następnie do Jekatierinburga.

czego miejsca 2. Listu św. Pawła do Tesaloniczan (2,7-8), ponieważ brak tego *zatrzymującego* otwiera drogę antychrystowi: *Albowiem już działa tajemnica bezprawia. Niech tylko ten, co teraz powstrzymuje, ustąpi miejsca, wówczas ukaże się nieprawy*. Oprócz umocowania biblijnego sięga się do dwóch wydarzeń z początku XVII wieku, czasów tzw. smuty, tj. do aktu narodowej skruchy z 20 lutego 1607 r., wyrażonej za popieranie Dymitra Samozwańca i za depozycję patriarchy Hioba oraz do przysięgi na wierność Romanowom do końca świata, złożonej przez Wielki Sobór Moskiewski 21 lutego 1613 r.³. Naruszenie przysięgi i świadomość trwania w grzechu oraz znajdowania się pod klątwą Wielkiego Soboru czyni aktualnym wzorzec powszechnej pokuty jako jedynej drogi do odzyskania cara – *katechona*, który ma utrzymać Ruś w *apostolsko czystym* prawosławiu i sprawić, że część świata podległa carowi będzie wolna od władzy antychrysta. Poza tym samej opozycji cerkiewno-słowiańskich słów Pawłowego Listu *держай vs. беззаконникъ* i jej rosyjskim wariantom nadaje się różne interpretacje, łącznie z wyrazami nadziei powstrzymania rozpadu państwa i utrzymania imperialnego ładu⁴.

Jak zwykle w dziejach Rusi na pomoc jej podążyła Bogurodzica. W dniu abdykacji Mikołaja II – 2 (15) marca – w miejscowości Kołomienskoje w cudowny sposób odnaleziono ikonę Matki Boskiej Władczyni (Державная), która przejęła w ten sposób funkcje Carycy Rosji⁵.

W 1993 r. w jednym z objawień, jakie miała p. Walentyna A. Sizowa, św. Serafin z Sarowa nakazał jej szukanie Częstochowskiej ikony Matki Boskiej⁶.

³ <<http://ryibak.pravoverie.ru/node/15>>

⁴ Przytacza się w literaturze proroctwo św. Ławrentija (Wawrzyńca) Czernihowskiego, zmarłego w 1950 r., kanonizowanego w 1993 r. (wspomnienie 29 grudnia): *Rosyjskiego Prawosławnego Cara będzie się bać nawet sam antychryst. Przy antychryście Rosja będzie najpotężniejszym mocarstwem świata, a wszystkie inne kraje, poza Rosją i krajami słowiańskimi będą pod władzą antychrysta i doznają wszystkich okropności i cierpień, o których mówi Pismo Święte*, i dalej: „*Jak nie można rozdzielić Trójcy Przenajświętszej – Ojca i Syna i Świętego Ducha, bo to Jedyny Bóg, tak nie można rozdzielać Rosji, Ukrainy i Białorusi, bo to razem Święta Ruś. Wiedźcie, pamiętajcie i nie zapominajcie!*”

⁵ <<http://www.derzhavnaya.spb.ru/svytany2.html>>. Zob. też J. Charkiewicz, *Tobą raduje się całe stworzenie... Ikonografia Matki Bożej w Prawosławiu*, Warszawa 2007, s. 233-234 (w haśle zam. nazwy Kołomna ma być Kołomienskoje!). Warto tu dodać, że zwiększoną popularnością cieszy się ostatnio w Rosji, na Ukrainie i na Białorusi (związana ze św. Janem z Kronstadt i św. Serafinem z Wyricy) ikona „Ja jestem z wami i nikt przeciwko wam”, zwana też „Zbawczyni Rosji”, tamże, s. 81-82. Jest również ikona Matki Bożej Wielkiego Carstwa Rosyjskiego, zob. <<http://www.alexandr-iv.info/icon.jpg>>, modlitwa do niej <<http://www.alexandr-iv.info/molitva.gif>>. Jej kult jest ograniczony do kręgu „poddanych” Aleksandra IV Bogolubskiego, który 7 stycznia 2007 w Woroneżu zdjął klątwę z narodu, wybacząc mu grzech zdrady i carobójstwa. Ale także tam funkcjonuje kult MB Częstochowskiej.

⁶ П. Влащенко, *Ченстоховская икона Божией Матери*, Москва 2002, broszura dostępna także w internecie: <<http://www.zaistinu.ru/old/library/molitva/chenst.shtml>>; <

Pierwszy raz zetknęła się ona z nią w domu siostry kapłana cerkwi p.w. św. Mikołaja w moskiewskich Pyżach. W innej wizji, podczas święta *Matki Boskiej Władczyni*, Walentyna Sizowa usłyszała głos, że szczególna łaska, spoczywająca na tej ikonie przechodzi z woli Bożej na *Częstochowską* ikonę, przed którą od teraz należy zanosić modły o przywrócenie prawosławnego monarchy i która została określona jako ikona *czasów ostatnich*. Potwierdzenia tego przesłania dokonał znany działacz monarchistyczny ks. Piotr Właszczenko z Iwanowskiej diecezji Moskiewskiego Patriarchatu, autor najpopularniejszej książeczki o losach i nowej funkcji Ikony. Opowiada on, jak w grudniu 2000 r. dostał od jednej z najwybitniejszych postaci współczesnego prawosławia rosyjskiego – hieroschimnicha Rafaïła (Bierestowa) polecenie, by udać się do Częstochowy w celu odprawienia nabożeństwa przed Ikoną, w czym przeszkodziła mu choroba. Wcześniej o. Piotr miał wizję nieznanego mu obrazu Matki Boskiej, wydzielającego wonny olejek (mirrę), a rozpoznał go, gdy do cerkwi pod wezwaniem *Kazańskiej Matki Boskiej* w Iwanowie przyniesiono obraz *Matki Boskiej Częstochowskiej*, taki jak we śnie, a na którego odwrocie był namalowany św. Antoni Padewski. Obraz ten dwukrotnie – 7 i 10 stycznia 2001 r. – wydzielał mirrę przy słowach duchownego o przejściu łaski z ikony *Matki Boskiej Władającej* na Jej ikonę *Częstochowską*. Już kilka lat wcześniej, w 1993 lub 1994 r. jakiś mężczyzna przyniósł zniszczony Wizerunek częstochowski do odradzającego się klasztoru p.w. św. Katarzyny w m. Widnoje. Podarowana ikona została odrestaurowana i poświęcona w 2000 r., co niedzielę odprawia się przed nią modły, a w drugi dzień Zielonych Świątek (Dzień Ducha Św.) obchodzi się w monasterze święto Ikony. Pierwsze oficjalne nabożeństwo ku czci *Częstochowskiej* ikony odprawiono bodaj 18 marca 2001 roku w Moskwie przy pomniku Bohaterów Plewny, a pod koniec modłów jeden z wiernych przekazał polecenie słynnego starca o. Mikołaja Gurjanowa (zm. w sierpniu 2002 r.)⁷ z wyspy Tałabsk (zwanej też Zalit) na Jeziorze Pskowskim, by kult tej Ikony rozpowszechnić w całym kraju⁸. Głównym powodem wyboru *Częstochowskiej* Madonny na ikonę cza-

www.zaistinu.ru/old/library/molitva/chenst2.shtml>, <<http://www.zaistinu.ru/library/chenst3.shtml>>, <http://www.zaistinu.ru/old/library/molitva/chenst_akafist.shtml>.

⁷ Zob. o nim *Starzec Mikołaj z Zalitu*, przełożył i opracował: K. Tur, Hajnówka 2006. Zachowały się świadectwa pielgrzymów z lat 1997-2002 o przepowiedniach o. Mikołaja o nadchodzącym carze.

⁸ W 1997 o. Mikołaj nakazał zorganizowanie powietrznej procesji wzdłuż granic całej Rosji z ikoną *MB Pieszczańskiej*, co miało miejsce od 14 do 19 czerwca 1999 roku. Na pokładzie samolotu znajdowało się kilkadziesiąt ikon, ale najważniejsza była *MB Pieszczańska* i *Cara Mikołaja*. Okrążenie Rosji z ikonami było wykonaniem polecenia z 1912 i 1915 r., kiedy to św. Joasaf Białogrodzki objawił się jednemu z wysokich oficerów i polecił przenieść ikonę *Pieszczańską* i *Włodzimierską* wzdłuż linii frontu. Ustalono, że teraz front ciągnie się wzdłuż wszystkich granic, więc postanowiono okrążyć cały kraj.

sów ostatecznych jest zapewne zbieżność dat – w 1917 roku właśnie 6 (19) marca, kiedy to prawosławni obchodzą jej święto⁹, Synod Rosyjskiej Cerkwi podjął decyzję o zaprzestaniu cerkiewnych modlitw za cara Mikołaja II i jego rodzinę. Zaczęto nazywać tę ikonę też nowym określeniem, przejętym z tekstów dotyczących Krzyża Pańskiego: *Ненобедимая Победа*, *Niezwyciężone Zwycięstwo*.

Zarówno p. Sizowa, jak i o. Właszczenko wzywają do pokutnych i błagalnych modłów przed Częstochowską ikoną 6 (19) marca, w dzień po *Włodzimierskiej* ikonie *Matki Boskiej*, czyli 27 sierpnia (9 września), 7 stycznia wieczorem, kiedy przypada liturgiczny początek drugiego dnia Bożego Narodzenia, poświęcony Maryi, a ostatnio także w Wielki Piątek. Wyznacza się wspólną godzinę modłów dla wszystkich stref czasowych, a istotnym problemem jest trudność z przekonaniem najwyższej hierarchii z patriarchą na czele, by się do tych modłów włączyli. Niezwykle ważne dla całej idei jest poparcie najsłynniejszych starców – Mikołaja (Gurjanowa), Rafała (Bierezowa), a pewnie i innych, i włączenie (się) do popularyzacji częstochowskiego kultu św. Serafina z Sarowa.

W grudniu 2000 r. Walentyna Sizowa otrzymała od patriarchy jerozolimskiego Diodora fragment Krzyża Pańskiego, który rozdzieliła na trzy części – jedną ofiarowała do klasztoru na Jasnej Górze, drugą umieściła na nowym obrazie-kopii *Czarnej Madonny*, a trzecią przekazała do rodzinnego relikwiarza córki.

19 marca 2004 roku w Jekatierinburgu, miejscu mordu cara, rodziny i ludzi z jego otoczenia, w nowo wybudowanej cerkwi p.w. Bożego Narodzenia kapłani odkryli rano kolejną kopię Obrazu, z polskim napisem *Pod Twoją obronę uciekamy się*. W końcu czerwca tegoż roku w jednym z mieszkań Petersburga pewnej pobożnej niewieście ukazał się znowu św. Serafin z Sarowa¹⁰, informując, że na objawienie się Imperatora trzeba poczekać jeszcze od trzech do pięciu lat, że znajduje się on poza Rosją, ale urodził się w kraju. Zostanie on objawiony Rosji przez proroka i przez obraz *Częstochowskiej Matki Boskiej*. Sam Serafin ma zostać wskrzeszony przez Pana Boga w trakcie panowania Pomazańca. Obdarzony szczególną łaską nowy Imperator będzie

⁹ Według tradycji, 6 marca 326 r. mieszkańcy Jerozolimy podarowali św. Helenie jeden z namalowanych przez św. Łukasza wizerunków Hodegetrii. Przypisanie tej daty Częstochowskiej Matce Boskiej nie jest na razie wyjaśnione, jedni wiążą to z wizytą Piotra I, inni z Aleksandrem I i zdobyciem Częstochowy przez wojska rosyjskie. Natomiast święto Matki Boskiej Częstochowskiej w Kościele rzymskim ustanowił w 1904 r. Pius X na 29 sierpnia, a Pius XI w 1931 r. przeniósł je na 26 sierpnia. Święto Najświętszej Maryi Panny Królowej Korony Polskiej Watykan ustanowił w pierwszym dziesięcioleciu XX w. dla diecezji lwowskiej i było ono obchodzone w pierwszą niedzielę maja. Później papież Pius XI przeniósł je na 3 maja i rozszerzył na całą Polskę. Pierwszy raz święto Królowej Polski obchodzono w 1925 r.

¹⁰ < <http://www.pravaya.ru/faith/11/981> >

jednocześnie kustoszem nowego Obrazu Częstochowskiego, którego cechy Serafin opisał, ale zabronił ogłaszać. Właśnie ta ikona będzie dowodem na prawdziwość powołania nowego Władcy.

Badacze proroctw św. Serafina widzą zapowiedź kultu Obrazu Jasnogórskiego w Rosji w zagadkowej wypowiedzi starca o pozytywnej roli, jaką Polska miałaby odegrać w zbawieniu Rosji. A Polska – powiada Walentyna Sizowa – to nic innego jak Częstochowska Królowa¹¹.

W sierpniu tego samego roku ihumenowi Serafinowi w Kurgańskiej diecezji objawiła się podczas snu Matka Boska z obrazu Częstochowskiego, z raną na policzku, jednakże odziana w misiurkę i kolczugę, nakazując sprowadzić i rozpowszechnić takie Jej rycerskie wyobrażenie. Nazwano tę ikonę pierwszymi słowami akatysty: *Wybornej Hetmance pieśni zwycięstwa... (Взбранной Воеводе победительная)*, a umieszczony na niej napis wzywa: *Trwaj przy Chrystusie nawet do męczeńskiej śmierci (Стой за Христом до мученического креста)*¹². Podobnie pewien fotograf, który dokumentował freski i ikony w Bogolubowie (a wątek mistycznych powiązań cara Mikołaja z księciem Andrzejem Bogolubskim jest stale obecny w literaturze), przy wywoływaniu zdjęć odkrył na kliszy obraz uzbrojonej Bogurodzicy. Zdjęcie to, podobnie jak większość ikon i ikonek *MB Częstochowskiej* w cudowny sposób pokryło się później lśnącymi kropelkami lub wydziela strużki wonnego oleju...

W takiej sytuacji zaczęto przywoływać wszystkie możliwe powiązania Rusi i Rosji z *Częstochowską Madonną*, bez wątpienia przypisywaną pędzlowi św. Łukasza. Powstał wątek o przyniesieniu na Ruś Obrazu przez św. św. Cyryla i Metodego lub o przywiezieniu go przez św. Włodzimierza z Krymu. Przywołuje się jego dzieje w Bełzie na Rusi Czerwonej i napaści tatarskiej z przestrzeleniem ikony strzałą, także o przewiezieniu obrazu do Częstochowy, o jego słowiańsko-prawosławnym charakterze, o świadomym działaniu łacinników zacierających ten charakter zarówno Ikony, jak i samej Częstochowy. Przypomina się wizytę w klasztorze Piotra I, który nakazał odprawianie prawosławnych modłów przez kapłana ze swojej świty, przy czym sam w trakcie nabożeństwa śpiewał¹³.

¹¹ Z rzadka rozlegają się w internecie głosy posądzające popularyzatorów częstochowskiej Ikony o potajemną współpracę z watykańskimi agentami. W diecezji nowosybirskiej odbyła się w 2002 r. akcja niszczenia kopii Ikony jako symbolu katolickiej ekspansji, <<http://www.kongord.ru/Index/Screst/sk82-16.htm>>.

¹² Jej nienajlepszą kopię można zobaczyć na <<http://www.bratstvo.kiev.ua/kalend-apr1.php>>

¹³ Na razie nie udało mi się znaleźć potwierdzenia w źródłach pobytu Piotra, ale mogło to być w 1710 lub 1711 roku.

W marcu 1813 roku w kampanii napoleońskiej przyklasztorna twierdza została zdobyta przez wojska rosyjskie pod dowództwem gen. Fabiana von der Osten-Sackena. Przeor klasztoru i bracia złożyli na ręce generała kopię cudownego Obrazu, z prośbą o przekazanie cesarzowi¹⁴. Ikonę do Petersburga dostarczył marszałek Michał Kutuzow i z polecenia Aleksandra I została ona umieszczona wraz z kluczami od 28 zdobytych miast i twierdz w soborze Matki Boskiej Kazańskiej w Petersburgu, gdzie przebywała do 1917 r. Cesarz ufundował do niej srebrną koszulkę i polecił, by płonęła przed nią wieczna lampka. Mówiło się o tej Ikonie, że jest symbolem rosyjskiego zwycięskiego oręża, stała się też ona nowym wzorcem dla licznych rosyjskich kopii¹⁵. Do dziś się podkreśla, że klasztor poddał się po raz pierwszy w historii właśnie wojskom rosyjskim z woli samej Jasnogórskiej Pani. Wtedy też najprawdopodobniej wprowadzono święto Ikony do kalendarza Cerkwi Rosyjskiej z datą 6 marca¹⁶.

W Ławrze Kijowsko-Pieczarskiej w latach 40. XIX w. znaleziono zaniebaną kopię Jasnogórskiego obrazu, przed którą pod koniec życia odprawiał co sobotę akatysty maryjne późniejszy święty Teofil z Kitajewskiej pustel-

¹⁴ W literaturze trafiają się wymyślone informacje o pobycie cesarza Aleksandra I w Częstochowie w 1813 r.

¹⁵ Kult Matki Boskiej Częstochowskiej dociera do Rosji wraz z ruskimi wydaniem księgi o. Joanicjusza Galatowskiego *Небо новое с новыми звездами* (Lwów 1665, Czernihów 1677, Mohylów 1699). Informacje Galatowskiego wykorzystał zakrystian kremlońskiego Soboru Uspienskiego Symeon F. Mochowikow, kompletując w latach 1715-1716 swój maryjny *Sbornik*. Nieco wcześniej (w 1714 r.) moskiewski rytownik Grigorij P. Tiepczegorski wykonał grawiurę także *MB Częstochowskiej*, jak mi podpowiada prof. Waldemar Deluga, wzorując się na niderlandzkiej rycinie Corneliusa Galle Młodszego (1615-1678). Ryciny Tiepczegorskiego Mochowikow naklejał przy poszczególnych tekstach w swojej antologii. Tak pojawił się w Rosji typ Matki Boskiej z Dzieciątkiem, przypominający Czarną Madonnę, umieszczoną ponad murem (hortus conclusus uznany za mur klasztoru czy twierdzy) z odwzorowanymi koronami i przyczepionymi do nich wotywnymi sznurami, z napisem *Изображение чудотворнаго образа Пр[е]с[в]ятой Б[огороди]ци Ченстоховскія*. Zob. И. Бусева-Давыдова, „Ченстоховская, или „Умягчение злых сердец,“? Загадка одной богородичной иконографии, „Антиквариат. Предметы искусства и коллекционирования,“ май 2007, с. 52-56, szczególnie рyc. 4. Zob. też G. Kobrzeniecka-Sikorska, *Źródła historiograficzne do badań do rosyjskich ikon maryjnych*, „Series Byzantina” 2, 2004, s. 177-187; por. też *Ikona, kult, polityka. Rosyjskie ikony maryjne od drugiej połowy XVII wieku*, Olsztyn 2000, zob. też <http://www.krotov.info/yakov/5_hist/terminy/ukraina.htm>. J. Charkiewicz natomiast podaje, że paulini w 1813 r. podarowali właśnie ikonę *Częstochowska – Zmiękczenie złych serc* i że znajduje się ona w Galerii Tretiakowskiej, zob. *Tobą raduje się...*, s. 41-42. Jednakże ikona podarowana cesarzowi była dość wierną kopią Obrazu, reprodukcja u Busiewej-Dawydowej, dz. cyt., ryc. 15; zob. np. E. Smykowska, *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2002, s. 50. Popularność typu zapoczątkowanego ryciną była aż do czasów najnowszych nieporównanie większa niż wiernej kopii Wizerunku.

¹⁶ И. Бусева-Давыдова, dz. cyt., с. 56.

ni (tzw. Kijowskiego Athosu), zwołując na nabożeństwo wielką liczbę mniichów.¹⁷ Z bardziej znanych kopii Obrazu wymienia się *Brailowsko-Częstochowską* z 1635 r. oraz w *monasterze choroszewskim pod Charkowem, we wsi Wierchniaja Syrowatka koło miasta Sumy, w miasteczku Tywrow pod Winnicą, w soborze św. Mikołaja w Krzemieńcu, w cerkwi św. Cyryla w Kijowie*¹⁸.

Warto tu dodać, że gdy w nocy z 22 na 23 października 1909 r. skradziono z Obrazu korony papieża Klemensa XI¹⁹, uznano to za polityczną prowokację władz carskich. Mikołaj II jako król Polski ogłosił zamiar ofiarowania nowych koron, ale aby tego uniknąć doprowadzono pośpiesznie do ponownej koronacji papieskiej – ofiarowane 21 kwietnia polskiej delegacji korony zostały przewiezione do rosyjskiej wszak Częstochowy i 22 maja 1910 r. umieszczone na Obrazie.

O Jasnogórskiej ikonie powstaje ostatnio w Rosji bogata literatura, drukowana i umieszczona w internecie. Wyrastają nowe cerkwie i kaplice pod Jej wezwaniem, powstają liczne kopie, przy czym niektóre z nich okazują się cudotwórcze²⁰, poświęca się jej cudowne źródelka²¹, znalazła się ona na bojowym sztandarze strategicznych wojsk lotniczych dalekiego zasięgu²². W lutym i w kwietniu 2002 r. zorganizowano powietrzną procesję, tym razem już głównie z Częstochowska Ikoną – dwukrotnie okrążono z nią Moskwę i raz obleciano wokół Petersburga. W marcu 2007 r. w Odessie odbył się ryt powszechnej pokuty i zanoszono modły do *Matki Boskiej Częstochowskiej* o darowanie cara²³. *Dzisiaj przed kopiami tej cudownej ikony modlą się prawosławni w całej Rosji w nadziei, że przez modlitwy Matki Bożej pośle Pan [Bóg] męczeńskiej Rusi Cara Batuszkę. I wtedy rozpięchną się wrogowie*

¹⁷ Zmarł w 1853 r., wspomnienie 28 października (10 listopada).

¹⁸ J. Charkiewicz, dz. cyt., s. 29 i 41.

¹⁹ Koronacja Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej odbyła się 8 września 1717 r., była to pierwsza koronacja cudownego obrazu poza Rzymem. Złote korony ofiarowane przez Klemensa XI były ozdobione dodatkowo szlachetnymi kamieniami już po dostarczeniu do Polski.

²⁰ Jedną z najbardziej znanych jest kopia z cerkwi p.w. św. Mikołaja w Biriulewie. Ikonę zamówił anonimowy ofiarodawca, została ona poświęcona w Palmową Niedzielę 28 kwietnia 2002 r. z przeznaczeniem do ikonostasu zaplanowanej nowej cerkwi. Następnego dnia wybuchł pożar przycerkiewnego budynku, ale wyniesiona ikona ochroniła drewnianą cerkiew. 17 lipca w trakcie nabożeństwa ku czci Nowych Męczenników z ikony pociekła mirra; zob. opis wydarzeń i zdjęcia na: <<http://www.st-nikolas.orthodoxy.ru/news/fire.html#chens>; <http://www.st-nikolas.orthodoxy.ru/news/mvro.html#beg>>.

²¹ Na przykład we wsi Brechowo k. Zielonogrodu w rejonie Sołniecznogorskim.

²² W maju 2002 r. dowódcy Lotnictwa dalekiego zasięgu został wręczony sztandar z wizerunkiem *Matki Boskiej Częstochowskiej – Niezwycięzonego Zwycięstwa*, zob. <<http://desyati-na.ru/sv-nomr/11-05/aviacia.htm>>.

²³ <<http://www.novorossia.org/news/20073/202.htm>>

*Świętej Rusi i znikną z oblicza Ziemi Ruskiej wszyscy, co nienawidzą Prawosławia*²⁴.

Oczekiwania wobec Częstochowskiej ikony obejmują przede wszystkim uwolnienie kraju spod wiodącej ku globalizacji władzy diabelskiej, ochronę przed nadchodzącymi ciężkimi próbami, połączenie wszystkich Słowian w jedno potężne Rosyjsko-Słowiańskie Carstwo i dokonanie w ludziach przemiany duchowej, by odnowieni dostojnie powitali Nadchodzącego Cara²⁵.

Wszystkie te idee i motywy znajdujemy w najnowszych utworach cerkiewnosłowiańskich poświęconych Częstochowskiej Ikonie²⁶. Na cykl składa się troparion Ikonie w tonie 4, akatyst, tradycyjnie złożony z 12 ikosów i 13 kondaków, oraz modlitwa.

Troparion w skondensowanej formie wyraża zasadniczy charakter nowego kultu:

Niezwyciężone Zwycięstwo, Pani Częstochowska, która jesteś świadkiem i sprawczynią okazywanych nam od wieków łask, a także przyszłego zbawienia rękojmią, spraw, byśmy poprzez pokutę stali się ludem nowym Nadchodzącego Cara²⁷.

Akatyst do Najświętszej Bogurodzicy ku czci Jej ikony Częstochowskiej albo Niezwyciężone Zwycięstwo jest napisany²⁸ według tradycyjnego wzorca. Kondak 1 i wszystkie dwanaście ikosów kończą się refrenem: *zbaw nas od zła wszelkiego i dokonaj cudu zbawienia*. Pozostałe kondaki klasycznie kończą się wezwaniem Alleluja!, a ikosy mają po 8 chajretyzmów przed refrenem. Jest w nim warstwa (pseudo)historyczna – ofiarowanie Ikony cesarzowej Helenie i przeniesienie jej do Konstantynopola (k. 2; ik.2), wykorzystanie jej przez św. św. Cyryla i Metodego w misji chrystianizacyjnej u Słowian (ik. 3), pobyt w różnych grodach Rusi Czerwonej (k.5), uratowanie Bełza przed Tatarami (ik. 5) i epizod ze strzałą raniącą twarz Bogurodzicy (k. 6), cudowne zatrzymanie wozu podczas grabieży husyckiej w Częstochowie (k. 7), zniszczenie Obrazu i pokaranie ślepotą świętokradców (ik. 7), obrona przed niezwyciężonym wojskiem szwedzkim (k. 8), pobyt i modły Piotra I (k. 9), zdobycie klasz-

²⁴ Игорь и Ольга Дрождины, *Непобедимая Победа, Владычице Ченстоховская*, „Дух христианина”, <[http://www.christian-spirit.ru/v10/10.\(12\).htm](http://www.christian-spirit.ru/v10/10.(12).htm)>

²⁵ <[http://ruskie-idut.ru/arhiv/nomer1\(9\)/1\(9\)-5.htm](http://ruskie-idut.ru/arhiv/nomer1(9)/1(9)-5.htm)>, <<http://www.zaistinu.ru/articles/?aid=1908>>

²⁶ Znajduje się na licznych stronach w internecie, np. <<http://pravoslavie1000.boom.ru/akafist.html>>

²⁷ *Непобедимая Победа, Владычице Ченстоховская: древняго иже о нас благоволения Самозрительнице, будущего спасения Хранительнице, покаянием соделай ны новыя грядущему Царю*.

²⁸ Na razie nie udało mi się ustalić autorstwa, ale utwór z pewnością powstał w kręgu W. Sizowej i o. Piotra Właszczenki.

toru przez wojsko rosyjskie jako znak zbawienia świata dzięki wierze prawosławnej (k. 10). Są też aspekty ogólniejsze: *MB Częstochowska* pomaga(ła) w czasie różnych burz i zamętów (k. 4), zwłaszcza przeciwko obcym najeźdźcom (ik. 8), nie pozwala(ła) dać się przemalować dla zatarcia swego prawosławnego charakteru (ik. 11). Najważniejszą warstwą semantyczną jest jednak związek Ikony *Częstochowskiej* z rosyjskim państwem. Przypominając Maryi, że za pośrednictwem tego Obrazu wielokrotnie pomagała Rusi, prosi się ją, by zmiłowała się nad Rosją i zbawiła ją (k. 12), będąc jej „nadzieją zmartwychwstania” (ik. 12) i „Pocieszycielką” (ik. 5). Ona bowiem „urządza Państwo Rosyjskie”, „obnaża idee szkodliwe dla dusz” (ik. 10), „prosi Pana, by dał zwycięstwo państwu rosyjskiemu nad wrogami, od cudzoziemskich pogan wyzwolenie” (ik. 12) i „wyzwolenie z niewoli biesowskiej” (k. 13). Najbardziej oczekiwaną formą pomocy ma być restauracja monarchii, błaga się przeto Bogurodnicę o wstawiennictwo u Syna, by darował Świętej Rusi z martwych powstanie (k. 13), przywracając jej cara prawosławnego, który będzie ją strzegł i poprowadzi ku Królestwu Niebieskiemu (ik. 12).

Prośba o przywrócenie cara zajmuje dużą część *Modlitwy do Matki Bożej przed Jej Obrazem Częstochowskim*. Oprócz tego znajdują się tam prośby o pomyślność Cerkwi, o opiekę Pana Boga i Maryi nad Wszechruskim Państwem i przywrócenie jego jedności, o powrót do wiary prawosławnej wszystkich odszczepieńców, chociaż poleca się opiece Maryi także różnowierców i cudzoziemców modlących się przed tym Obrazem. I gdy w *Akatyście* do asystowania Matce Boskiej był przywołany św. Mikołaj, to w *Modlitwie* wzywani są jako wybrańcy Trójcy Przenajświętszej Bracia Soluńscy – Cyryl i Metody.

Obdarzenie w Rosji przez pewne kręgi Jasnogórskiego Wizerunku nowymi funkcjami jest zjawiskiem wielkiej wagi, posiadającym swoją dynamikę i godnym wnikliwej wieloaspektowej analizy i dalszych obserwacji.

Szkoda, że nie możemy tego robić razem z P. Romkiem Biskupskim...